

Masterthese

Onderzoek naar de begrijpelijkheid van de Dutch Ultimate Concern Scale

De uitvoering van het Three-Step Test-Interview bij een Nederlandse existentiële angst vragenlijst.

drs. Y. Weikamp

begeleiding: dr. E. de Kleine en drs. V. van Bruggen

Masteropleiding Psychologie , Faculteit Gedragwetenschappen, Universiteit Twente, Nederland

14 juli 2014

Abstract

To know whether or not there are signs of existential fear and to which extent it dominates, an adequate research tool is essential. This article reviews the research that examined whether the Dutch Ultimate Concern Scale (DUCS) suffices when performed on a Dutch population. The DUCS is the first Dutch questionnaire that tries to measure existential fear. To gain a better understanding of existential fear, an overview is given of the most common theories and categorizations. During the research the Three-Step Test-Interview (TSTI) was used as method of interviewing in order to determine the understanding of the items in the DUCS. The questionnaire is not quite sufficient, there is room for some improvements. These improvements focus on extending instructions, rephrasing of some of the items and further specification of answer categories. As the DUCS touches upon profound themes attention was also paid to the amount of strain perceived and the use of defence mechanisms. No problematic strain was experienced during the interviews. The results of this research are not sufficient in order to come to a statement on the role of defence mechanisms. The attention to defence mechanisms does bring a new perspective into mind: can it be helpful for patients who suffer from existential fear to learn about effective defence mechanisms?

Samenvatting

Om te weten of er van existentiële angst sprake is en in hoeverre deze domineert, is een goed onderzoeksinstrument noodzakelijk. In dit artikel wordt het onderzoek besproken dat onderzocht of de Dutch Ultimate Concern Scale (DUCS) voldoet voor afname bij een Nederlandse populatie. De DUCS is de eerste Nederlandstalige vragenlijst die existentiële angst tracht te meten. Om kennis van existentiële angst te bevorderen volgt in het artikel een overzicht van heersende opvattingen en indelingen. Het Three-Step Test-Interview (TSTI) werd in het onderzoek als interviewmethode gebruikt om het begrip van de items in de DUCS te achterhalen. De vragenlijst voldoet nog niet geheel. Er zijn verbeteringen denkbaar die het begrip verhogen. Deze concentreren zich rondom het uitbreiden van de instructie, het herformuleren van enkele items en het specificeren van antwoordcategorieën. Aangezien de DUCS ingaat op ingrijpende thema's is tevens gelet op de ervaren belasting en het gebruik van afweermechanismen. Er is geen sprake van een problematische belasting tijdens de afname. Om een gedegen uitspraak te kunnen doen over de rol van afweermechanismen is vervolgonderzoek noodzakelijk. De resultaten in dit onderzoek zijn niet toereikend om hierover een uitspraak te doen. Wel brengt de aandacht voor afweermechanismen een nieuwe gedachte boven: kan het aanleren van effectieve afweermechanismen helpend zijn in de behandeling van patiënten met existentiële angstklachten?

Inleiding

To be, or not to be: that is the question.

Het is de alom bekende opening van de monoloog die in de tragedie Hamlet van William Shakespeare door de protagonist wordt uitgesproken. De zinsnede wordt in tal van situaties en gebeurtenissen aangehaald of gebruikt. In het 17e eeuwse toneelstuk van Shakespeare beantwoordt Hamlet zijn oorspronkelijke vraag niet, hij blijft vertwijfelt achter. Mocht hij zijn vraag "Bestaan of Niet bestaan?" besluiten met de keuze om te bestaan, dan komt een nieuwe vraag boven: Waarom? Wat is de zin van ons bestaan, ons zijn, onze existentie? Deze laatste vraag is er één die velen bezighoudt. Vele visies en religies over de gehele wereld proberen een antwoord te geven op deze eeuwenoude en prangende vraag. Een vraag die een heel eigen soort angst kan oproepen: existentiële angst. Het gaat om een allesoverheersende angst voor het leven zelf bij de realisatie dat alles onzeker is (Nederlands woordenboek, 2012).

Het belang van een goed meetinstrument

Er bestaan vele vormen van existentiële angst. Deze variëren van een lichte angst tot een diepgewortelde angst die het leven overheerst. Het menselijk bestaan is een zeker gegeven

vanuit het oogpunt dat het leven er is. Het vermijden van de confrontatie met dit leven is onmogelijk, niemand ontkomt eraan. Naar het idee van psychotherapeut en psychiater Irvin Yalom (1980) ervaart ieder mens existentiële conflicten rondom de onvermijdelijkheden: dood, vrijheid, isolatie en zinloosheid. Vraagstukken gericht op deze onvermijdelijkheden gaan in op de kern van ons bestaan. Het is de kunst om deze een passende plek in ons leven toe te wijzen en daarmee tot een reflectief, betekenisvol leven te komen. Wanneer een persoon hierin niet slaagt liggen neurotische symptomen en gevoelens van leegte op de loer (Swaak, 2012).

Een goed onderzoeksinstrument kan antwoord geven op de vraag of er sprake is van existentiële angst. Tot op heden is een dergelijk Nederlandstalig instrument echter niet voorhanden. Dit zette Van Bruggen aan tot de adaptie van een Engelstalige existentiële angst vragenlijst, de 'Existential Anxiety Questionnaire' (EAQ), naar het Nederlands (V. van Bruggen, persoonlijke mededeling, 13 februari 2014). Ten behoeve van de zorgvuldigheid is besloten om de adaptie in meerdere ronden uit te voeren. Na de eerste ronde in het aanpassingsproces ontstond de Dutch Ultimate Concern Scale (DUCS).

Op het moment dat een goed Nederlandstalig meetinstrument beschikbaar is, kunnen behandelaars bepalen op welk punt existentiële angst pathologisch is. Van Bruggen, Vos, Bohlmeijer en Glas (2013) beargumenteren dat een dergelijke lijst ook ingezet kan worden om na te gaan of het leren hanteren van existentiële ervaringen een mediërende factor is in het bereiken van therapieresultaat. Het instrument krijgt dan (ook) een evaluatief karakter; resulteert een behandeling in de afname van existentiële angst?

In dit artikel wordt het onderzoek beschreven dat is uitgevoerd in vervolg op de uitkomsten van de eerste ronde in de adaptie van de EAQ. De vraag is of de DUCS voldoet voor afname bij een Nederlandse populatie. Er wordt daartoe gekeken naar de formulering van de items en het begrip ervan bij een onderzoekspopulatie. Allereerst wordt het onderwerp van existentiële angsten verkend om de kennis te vergroten. Dit wordt gedaan door een overzicht te bieden van theorieën en modellen over existentiële angsten uit de afgelopen decennia. Daarbinnen is ook aandacht voor afweermechanismen. Deze zijn veelal van belang in het omgaan met angst. Daaropvolgend worden de achtergrond van de EAQ en de onderzoeksresultaten uit de eerste studie verwoord. Zo wordt duidelijk waaruit de DUCS is ontstaan. Om de begrijpelijkheid van de items in de DUCS te bepalen is gebruik gemaakt van een cognitieve interviewmethode, het Three-Step Test-Interview. Deze wordt toegelicht. Vervolgens worden de onderzoeksresultaten gepresenteerd. Ten slotte wordt in de discussie stilgestaan bij de implicaties van de resultaten en worden suggesties gedaan voor

aanpassingen van de DUCS. De 'Cognitive Interviewing Reporting Framework' (CIRF; Boeije & Willis, 2013) is gebruikt als richtlijn voor de opzet van dit artikel.

Existentiële angsten

In de Nederlandse encyclopedie Encyclo (z.d.) wordt existentialisme aangeduid als een moderne filosofie waarin de nadruk valt op het individu en zijn existentie. Angst die voortkomt uit vraagstukken gericht op het eigen bestaan laat zich in de literatuur tot verschillende gebieden samenvatten. Eerder zijn al de vier onvermijdelijkheden van Yalom (1980) benoemd. Van Bruggen, Vos, Westerhof, Bohlmeijer en Glas (2014) onderscheiden vijf domeinen waarbinnen de modellen van Yalom, Tillich (1952) en Glas (2003) een plek krijgen. Deze modellen komen voort uit de klinische praktijk en de filosofie. In de domeinen komen ook de 'existential concerns' naar voren die de Terror Management Theory (TMT) aanhaalt. De TMT is een onderzoeksrichting binnen de sociale psychologie. De theorie is gebaseerd op het model van Yalom en voegt daar één dimensie aan toe. De 'existential concerns' van de TMT komen voort uit onderzoek dat zijn oorsprong heeft in de jaren tachtig. Het onderzoek richt zich op de omgang van mensen met existentiële vraagstukken (Greenberg, Pyszczynski & Solomon, 1986).

In Tabel 1 staan de vijf domeinen in relatie tot de modellen en de TMT weergegeven.

Tabel 1

De vijf domeinen van Van Bruggen in relatie tot de modellen van Tillich, Yalom, Glas en TMT.

Van Bruggen	Tillich	Yalom	Glas	TMT
1 Angst m.b.t. de dood, de eindigheid van het leven	Angst voor noodlot en dood	Doodsangst	Doodsangst / (Fysieke) onveiligheid	Doodsangst / (Fysieke) onveiligheid
2 Angst m.b.t. zinloosheid	Angst voor leegte en zinloosheid	Zinloosheid	Absurditeit en zinloosheid / Het bestaan als zodanig	Zingeving
3 Schuld en spijt m.b.t. (moreel) falen	Angst voor schuld en oordeel	Falen in verwezenlijken eigen potenties	Twijfel en onvermogen om te kiezen (uitstel)	Vrijheid
4 Isolatie als de ervaring opgesloten te zijn in de eigen belevingswereld		Isolatie	Isolatie	Isolatie
5 Identiteit; angsten die te maken hebben met het besef je zelf nooit helemaal te kennen en fragmentatie van eigen ervaringen			Structuurverlies in de verhouding tot zelf en de wereld	Persoonlijke identiteit

Domein 1: Angst m.b.t. de dood, de eindigheid van het leven. Het eerste domein kent een samengesteld karakter; het betreft angst met betrekking tot de eindigheid van het eigen bestaan en angst wat betreft de fysieke dreiging die van de wereld uitgaat.

Angst voor de dood komt voort uit het besef van de eigen sterfelijkheid. Tillich (1952) ziet doodsangst als de ultieme existentiële angst, omdat de dood het eindpunt van het eigen leven betekent. In het verlengde hiervan is Yalom (1980) van mening dat doodsangst ongrijpbaarder en duisterder is dan elk ander fenomeen. In Swaak (2012) komt naar voren dat doodsangst voor Yalom niet zozeer heeft te maken met het doodgaan zelf of wat daarna met ons gebeurt. "Het komt voort uit de gedachte dat de eigen existentie en projecten een einde zullen vinden. Het simpelweg 'ophouden te bestaan' is zeer bedreigend, aangezien het iets is dat we niet kunnen plaatsen of begrijpen. Het maakt ons hulpeloos, wat vervolgens angst genereert." (Swaak, 2012, p.67)

Glas (2003) en de Terror Management Theorie hebben aandacht voor fysieke onveiligheid; de wereld als een onveilige plek. Vanuit de existentiële angst heeft dit betrekking op angst voor natuurrampen zoals orkanen of overstromingen. Ook angst voor risico's die ontstaan door het gebruik van techniek en industrie zoals auto-ongevallen of nucleaire rampen behoort hiertoe. Dergelijke angsten lijken nauw verbonden met doodsangst en zijn om die reden in hetzelfde domein opgenomen.

Domein 2: Angst m.b.t. zinloosheid. Angst met betrekking tot zinloosheid betreft het gemis van een voorgestructureerd plan over de zin van het leven. Van Bruggen et al. (2014) bestempelen het als een zoektocht waarin de mens continu op zoek is naar antwoorden voor gebeurtenissen in zijn leven.

Deze angst komt terug in alle modellen, waarbij Glas (2003) uitgaat van een angst ofwel walging voor het bestaan als zodanig. Van Bruggen et al. (2014) zijn van mening dat ook Glas' interpretatie binnen het domein past. Zij duiden het aan als een extreme vorm van angst met betrekking tot zinloosheid.

Domein 3: Schuld en spijt m.b.t. (moreel) falen. Hoewel de verschillende modellen enigszins andere perspectieven hanteren hebben volgens Van Bruggen (persoonlijke mededeling, 12 maart 2014) alle te maken met de angst om tekort te schieten of een afgeleide daarvan. Voor de eenduidigheid achterhalen de items de ervaren mate van tekort schieten in (de mogelijkheden van) 'het leven'.

Domein 4: Isolatie als de ervaring opgesloten te zijn in de eigen beleavingswereld. Het gaat binnen dit domein om het ervaren van een onoverbrugbare kloof tussen de eigen persoon en anderen. Hoewel Tillich (1952) isolement niet een eigen plek biedt in zijn model, noemt hij het wel in zijn theorie. Isolatie valt binnen alle modellen onder een gemeenschappelijke noemer; als een belangrijke restrictie in iemands leven die existentiële angst kan bevorderen. De mens voelt de behoefte om connecties met anderen aan te gaan. Het is echter onmogelijk om een ander ten diepste te doorgronden.

Domein 5: Identiteit; angsten die te maken hebben met het besef je zelf nooit helemaal te kennen en fragmentatie van eigen ervaringen. Dit laatste domein heeft een complex karakter waarin Van Bruggen et al. (2014) angsten met betrekking tot de eigen identiteit uit de theorie van Glas (2003) en de TMT samennemen. Het gaat om angsten die te maken hebben met het besef jezelf nooit helemaal te kennen en fragmentatie van eigen ervaringen.

Vanuit deze laatste gedachte heeft Glas (2003) het over structuurverlies; de mens als levend in een onbekende, gedepersonaliseerde wereld. Het is het gevoel van buiten de werkelijkheid te staan, leven als in een droom. Binnen de TMT gaat het om angsten rondom de eigen identiteit als het gevolg van ongewenste, inconsistente ervaringen over de eigen persoon (Koole, Greenberg & Pyszczynski, 2006).

De rol van afweermechanismen

Afweermechanismen werden al door Sigmund Freud (1856-1939) benoemd als mechanismen om frustraties, spanningen en conflicten te vermijden of te reduceren (Van der Molen, 2010). Deze mechanismen treden automatisch in werking om te voorkomen dat driften en emoties zich in hun meest angstwekkende vormen tonen. Zij beschermen een persoon tegen onplezierige of pijnlijke gevoelens. De DUCS gaat in op ingrijpende thema's die angst of spanning kunnen oproepen. Op het moment dat er tijdens de afname inderdaad sprake is van angst of spanning is het vanuit Freuds gedachte aannemelijk dat afweermechanismen een rol spelen om die angst of spanning te verminderen.

Naast het achterhalen van het antwoord op de centrale onderzoeksvraag is er in het onderzoek aandacht voor de rol die afweermechanismen spelen tijdens de afname van de DUCS. Er wordt gevraagd naar de wijze waarop de respondenten met (mogelijke) spanningen omgaan. Door te weten welke afweermechanismen meespelen kan er in de klinische praktijk mogelijk rekening mee worden gehouden. Bijvoorbeeld in de observatie gedurende het diagnostisch onderzoek en/of in de interpretatie van de testresultaten.

Er bestaan veel verschillende afweervormen en -modellen. In dit onderzoek wordt uitgegaan van de indeling van Anna Freud, de dochter van Sigmund Freud. Zij is de eerste analyticus die systematisch afweermechanismen in kaart bracht. Deze mechanismen vormen de basis voor latere modellen. Naar haar idee bestaan er twaalf vormen van afweermechanismen: ontkenning/fantasie, vermijding, verdringing, regressie, reactievorming, isolering, ongedaanmaking, projectie, introjectie, zich keren tegen de eigen persoon, verandering in het tegendeel en sublimering (Freud, 1946, p.52 en p.84). De eerste twee omschrijft Anna Freud in haar werk als primitieve methodes. Deze beiden horen bij een normale ontwikkeling, maar bij blijvend bestaan of overmatig gebruik ervan leidt het tot een verstoring van de realiteit.

De afweermechanismen ontkenning en vermijding worden in de literatuur in relatie gebracht met existentiële angst (Pyszczynski, Greenberg en Solomon, 1999; Swaak, 2012). Swaak (2012) haalt aan dat mensen veelal een verdediging creëren die is gebaseerd op ontkenning om niet onder doodsangst te bezwijken. Pyszczynski et al. (1999) schrijven dat de afweermechanismen ontkenning en vermijding vrijwel direct na blootstelling aan een dreigende situatie in werking treden. De functie van deze beide mechanismen is om de dreiging uit het bewustzijn te houden.

De DUCS gaat in op ingrijpende thema's als doodsangst. In de inleiding van de vragenlijst worden respondenten gevraagd om te bedenken hoe vaak men een bepaalde ervaring heeft. Bij het terughalen van de herinneringen uit het geheugen is er geen sprake van een directe blootstelling. Wel kan er een dreigend beeld worden opgeroepen dat direct naar voren komt. Uitgaande van Freuds theorie rondom het toepassen van afweermechanismen, de ingrijpende thema's in de DUCS en de mogelijk dreigende beelden die worden opgeroepen, bestaat het vermoeden dat de afweermechanismen ontkenning en vermijding een rol spelen in het reduceren van mogelijke spanning die de DUCS oproept bij respondenten.

De EAQ en adaptie naar de DUCS

Van Bruggen et al. (2014) voerden een review uit naar bestaande onderzoeksinstrumenten die existentiële angst meten. Zij concluderen dat er in de afgelopen veertig jaar wereldwijd slechts vijf instrumenten zijn ontwikkeld die een breed spectrum van existentiële angst trachten te meten. De in 2004 door Weems, Costa, Dehorn en Berman ontwikkelde EAQ blijkt de beste keuze voor het meten van de aanwezigheid van existentiële angst. De vragenlijst is het meest grondig geëvalueerd en is toegepast in meerdere onderzoekspopulaties (volwassenen, adolescenten, studenten). De onderzoeksresultaten naar ondermeer

betrouwbaarheid (interne consistentie $\alpha = .71$, en 2-weekse test-retest $r = .72$, $p < .001$) zijn bovendien positief (Weems et al., 2004).

De EAQ bestaat uit 13 items over gedachten en gevoelens die mensen kunnen hebben. De respondent moet aangeven of hij deze wel of niet herkent. Weems ontwikkelde zijn vragenlijst op basis van de theorie van Tillich. Na factoranalyse blijkt de EAQ drie onafhankelijke factoren te onderscheiden die overeenkomen met de drie angsttypen van Tillich (Weems et al., 2004), zie Tabel 1.

Tot op heden is de EAQ alleen in Amerika onderzocht. Een vertaling naar het Nederlands maakt het instrument geschikt voor verder onderzoek en toepassing in ons eigen land. Van Bruggen et al. (2014) adviseren op basis van hun review om de content van de EAQ uit te breiden, zodat de lijst existentiële angsten uit verscheidene theorieën omvat. De validiteit van de EAQ die op dit moment onvoldoende is, kan daardoor verbeteren. Verder kan een uitbreiding volgens hen emotionele reacties verduidelijken die gerelateerd zijn aan verschillende existentiële vraagstukken.

In de eerste ronde van de adaptie van de EAQ naar het Nederlands is de vragenlijst vertaald volgens een forward backward procedure. De lijst werd vervolgens uitgebreid zodat alle domeinen van Van Bruggen et al. (2014) gelijkwaardig terugkomen. De uitgebreide vragenlijst, de EAQ-RV, bestaat uit 29 stellingen waarvan de respondent wordt gevraagd in hoeverre deze op hem van toepassing zijn. Antwoordcategorieën zijn 'helemaal niet op mij van toepassing', 'een beetje op mij van toepassing' en 'sterk op mij van toepassing'.

In de studie die volgde op de eerste aanpassingsronde is onderzocht in hoeverre de EAQ-RV aansloot bij een Nederlandse populatie. De lijst is afgenomen bij acht respondenten uit de algemene Nederlandse bevolking en bij vijf patiënten met angstklachten. Uit de resultaten komt het volgende naar voren (V. van Bruggen, persoonlijke mededeling, 6 maart 2014):

- Met name ontkennende en samengestelde items leiden tot onduidelijkheid in begrip en beantwoording. Bij ontkennend gestelde items is de verkeerde antwoordcategorie aangekruist. Samengestelde items blijken lastig te beantwoorden. De respondenten zijn het met een deel van het item eens en met een deel van het item oneens.
- De antwoordcategorieën zijn volledig uitgeschreven. Dit lijkt voor sommige respondenten lastig. Mogelijk door de combinatie van twee zinnen met een persoonsvorm.
- Enkele malen is aangegeven dat de lijst 'vaag', 'filosofisch' of 'negatief' zou zijn. Dit leidt echter niet tot problemen in de beantwoording.

- Er blijkt sprake van onderlinge beïnvloeding van enkele items. Volgens respondenten zou bijvoorbeeld het woord 'lot' in een vraagstelling betrekking hebben op de dood, aangezien dit laatste woord wordt genoemd in een eerdere stelling.
- De respondenten ondervinden in het eerste deel van de vragenlijst meer problemen dan in het tweede deel. Mogelijke oorzaken zouden verschil van aansluiting, motivatie en bedrevenheid zijn.
- De vragenlijst is door de respondenten niet of nauwelijks als belastend ervaren. Dit geldt voor alle respondenten. Degenen met angstklachten herkennen wel meer ervaringen dan respondenten uit de algemene bevolking.

De EAQ-RV is in vervolg op de bovenstaande onderzoeksresultaten aangepast op vier punten. Het gaat om: (1) aanpassing in formulering van items die lastig bleken, (2) aanpassing van antwoordcategorieën naar een vijf puntsschaal met de uitersten 'nooit' en 'vaak', (3) A en B versie van de lijst, waarin de tweede helft van de items van de A versie in de B versie als eerste is weergegeven, (4) naamswijziging van de vragenlijst in 'Dutch Ultimate Concern Scale' (DUCS).

In de DUCS wordt de respondent gevraagd om op 25 stellingen aan te geven hoe vaak hij een dergelijke ervaring heeft. De vijf domeinen van Van Bruggen et al. (2014) komen opnieuw terug. Vanwege het samengestelde karakter van het eerste domein is een dubbele set vraagstellingen opgenomen die beide aspecten weergeeft. In elk van de vijf domeinen komen terug; piekeren, angstgevoelens en vermijding. Deze drie aspecten zijn kenmerkend voor de beleving van angst (V. van Bruggen, persoonlijke mededeling, 12 maart 2014). Op alle punten waarop in de eerste studie onduidelijkheden bestonden, zijn aanpassingen gedaan. Naar verwachting voldoet de DUCS in de huidige vorm.

Hypothese 1: De DUCS is geschikt voor afname bij een Nederlandse populatie.

De ingrijpende thema's binnen de DUCS kunnen onrust oproepen bij de respondenten. Om hierover een gedegen uitspraak te kunnen doen, moet duidelijk worden hoe belastend het is om de lijst in te vullen.

De afname van de EAQ-RV is niet of nauwelijks als belastend ervaren. Hoewel de formulering van items in de DUCS is aangepast ten behoeve van de leesbaarheid, is de inhoud nagenoeg behouden. Er wordt dan ook geen problematische belasting verwacht.

Hypothese 2: Indien onplezierige emoties worden opgeroepen tijdens of na het doorlopen van de DUCS zijn deze niet problematisch belastend voor de respondent.

Methode

In dit deel van het artikel komt allereerst naar voren voor welk onderzoeksdesign is gekozen. Aansluitend wordt de onderzoekspopulatie besproken. De methode wordt afgesloten met een toelichting op de uitgevoerde dataverzameling en data-analyse.

Onderzoeksdesign

Tijdens het beantwoorden van een vraagstelling spelen meerdere cognitieve processen een rol. Er is sprake van een interactie tussen de respondent en de vragenlijst. Onduidelijkheid in één of meerdere van deze processen kan resulteren in een onjuiste beantwoording van de vraag. Binnen dit beantwoordingsproces worden door Tourangeau (1984; Tourangeau & Rasinski, 1988) vier cognitieve stappen onderscheiden.

In een vereenvoudigde versie van Tourangeau's model onderscheidt Holleman (1999; 2000) twee cognitieve fasen: (1) de ophaalfase, waarin de vraag wordt begrepen en een mening wordt gevormd, (2) de antwoordfase, waarin de mening wordt vertaald naar een geschikte antwoordcategorie. Het beantwoordingsproces begint met de ophaalfase waarin drie subfasen worden onderscheiden. In subfase 1 wordt de vraag geïnterpreteerd. In subfase 2 wordt relevante informatie uit het geheugen vergaard. Op basis van deze informatie wordt in subfase 3 een mening gevormd. Tijdens de tweede fase vertaalt de respondent zijn mening naar de antwoordschaal. In iedere fase kan een probleem ontstaan.

Het is zinvol om te weten in welke fase van het beantwoordingsproces onduidelijkheden ontstaan. Gebeurt dit in de eerste fase dan wordt een andere mening gemeten dan de ontwikkelaar trachtte te meten. De vraag is dan ongeldig. Ontstaan onduidelijkheden in de tweede fase dan wordt wel de juiste mening gemeten, maar wordt deze mening onjuist vertaald naar de antwoordcategorieën. De score komt dan niet overeen met de werkelijkheid. Op het moment dat bekend is of en waar onduidelijkheid ontstaat, wordt duidelijk op welk punt aanpassing wenselijk is. De cognitieve interviewmethode is geschikt voor het naar voren halen van problemen in cognitieve processen door respondenten te vragen hoe zij vragen interpreteren en beantwoorden.

Binnen dit onderzoek is gekozen voor het Three-Step Test-Interview (TSTI) van Hak, Van der Veer en Jansen (2008). Het betreft een gestandaardiseerde cognitieve interviewmethode die drie opeenvolgende stappen onderscheidt.

In de eerste stap observeert de testleider de respondent alleen in het lezen, interpreteren en beantwoorden van de items. Op dit punt stelt de testleider zich op de achtergrond op en interfereert niet met de handelingen van de respondent. Na voltooiing van de lijst vraagt de testleider in de tweede stap onduidelijkheden in het geobserveerde gedrag of de verwoorde gedachten uit. De derde stap is de enige waarin de respondent wordt gevraagd om uitleg te geven over gedachten en gedrag. De testleider krijgt nu meer zicht op gevoelens, verklaringen, voorkeuren en dergelijke. Afhankelijk van het onderzoek kan de testleider in deze laatste stap verzoeken (a) het antwoordgedrag toe te lichten, (b) de gebruikte interpretatie te definiëren, (c) aanvullende vragen te stellen die in het kader van het onderzoek interessant kunnen zijn.

De zorgvuldige opbouw in de TSTI vermindert de beïnvloeding van het denkproces bij de respondent. De testleider is niet vanaf het begin leidend door het stellen van vragen. Er is juist volledig aandacht voor het gedrag van de respondent. De TSTI onderscheidt zich door de combinatie van observatie en het gebruik van (vooraf geformuleerde) vragen van andere cognitieve interviewmethoden.

Onderzoekspopulatie

Er zijn acht respondenten geworven uit het persoonlijk netwerk van twee testleiders. Allen woonachtig in Nederland, in de leeftijd van 18 jaar of ouder en met voldoende beheersing van de Nederlandse taal in woord en geschrift. Iedere testleider wierf vier respondenten. Er is gestreefd naar diversiteit op het gebied van leeftijd, sekse en opleidingsniveau, welke naar tevredenheid is behaald. Er zijn drie leeftijdsgroepen onderscheiden: jongvolwassenen ▫ 18-25 jaar (n=2), volwassenen ▫ 26-54 jaar (n=4), senioren ▫ 55+ jaar (n=2). De groep bestond uit vier mannen en vier vrouwen. Het opleidingsniveau van de respondenten varieerde van middelbaar (MBO, n=3) tot hoger onderwijs (HBO, n=3 en WO, n=2).

De respondenten zijn evenwichtig verdeeld over twee groepen; één groep ontving versie A, de andere groep versie B van de vragenlijst. Allen vulden een schriftelijk toestemmingsformulier in. Hierin werd opgenomen dat de uitkomsten van het onderzoek anoniem worden verwerkt. Ook stond vermeld dat men vrij is om op ieder moment het interview af te breken en om de toestemming alsnog in te trekken.

De vragenlijst werd in de woning van de respondent afgenomen. Na afloop van het onderzoek ontvingen de respondenten elk een cadeaubon ter waarde van 7,50 euro voor het verlenen van hun medewerking.

Dataverzameling

De onderzoeksopzet is goedgekeurd door de Commissie Ethiek binnen de Faculteit Gedragswetenschappen van de Universiteit Twente. De twee testleiders waren gescheiden van elkaar actief in het uitvoeren van het onderzoek. Beiden leidden vier interviews.

De testleiders zijn begeleid door twee docenten verbonden aan de Universiteit Twente. Zij trainden de testleiders vooraf met behulp van rollenspellen waarin aandacht was voor het observeren, uitvragen en doorvragen volgens de TSTI-procedure.

In het onderzoek is gebruik gemaakt van een testprotocol. De respondenten kregen van de testleiders uitleg over de procedure. Voorafgaand aan het interview werd geoefend met het hardop uitspreken van gedachten.

De dataverzameling gebeurde tweevoudig; via geschreven notities en geluidsopnames. Met behulp van de geschreven notities in de eerste stap konden de testleider starten met de tweede en derde stap. Er werd pas met de derde stap begonnen op het moment dat een testleider naar zijn idee alle missende gegevens van de eerste stap had aangevuld.

Introductie en uitvoering van de TSTI. Na een algemene inleiding over de achtergrond van het onderzoek zijn de drie stappen van de TSTI door de testleider geïntroduceerd.

Stap 1: In de eerste stap was het de bedoeling om opkomende gedachten te achterhalen alsmede om de respondent te observeren in de beantwoording van de items.

De testleider benoemde het volgende: "Het interview is bedoeld om de kwaliteit van de vragenlijst te bepalen aangezien deze in Nederland nog in ontwikkeling is. Ik ben ondermeer benieuwd of de stellingen voor u helder zijn omschreven of juist niet. Hoewel het hier dus niet gaat om uw antwoorden op de stellingen, vraag ik u wel de stellingen te beantwoorden zoals u dat normaal gesproken ook zou doen. U leest de inleiding en alle vragen hardop voor. Tijdens het lezen en invullen spreekt u eveneens hardop uw gedachten uit. Probeer uw gedachten zo volledig mogelijk te verwoorden. Voordat u de vragenlijst van mij ontvangt, gaan we oefenen met het hardop uitspreken van gedachten."

Stap 2: Het doel van de tweede stap was het verhelderen en aanvullen van verzamelde data in de eerste stap om een volledig en juist beeld te krijgen.

Voorbeelden die de testleider gebruikte om een goed beeld te krijgen zijn: "Het viel mij op dat u nadat u '...' zei, even stil was. Waar dacht u op dat moment aan?" en "Ik meende te zien dat u verbaasd keek bij stelling 3. Heb ik dat goed? Hoe komt dat?"

Stap 3: De derde stap was bedoeld om ervaringen, interpretaties en meningen van de respondent inzichtelijk te krijgen.

Er zijn vijf vooraf gestructureerde vragen gesteld: (1) Hoe belastend was het voor u om deze vragenlijst in te vullen? Van 0 'helemaal niet belastend' tot 10 'heel belastend'. Kunt u dit toelichten? (2) Was deze belasting gedurende het invullen van de hele lijst gelijk? (3) Kwam er een bepaald gevoel bij u naar boven tijdens het invullen van de vragenlijst? (4) Is dit kenmerkend voor de wijze waarop u normaal gesproken met dit soort onderwerpen bezig bent? Kunt u dit toelichten? (5) In enkele stellingen werd gesproken over de vraag of het u bezighoudt dat u 'iets ergs' of 'vreselijks' kan overkomen. Kunt u voorbeelden geven van gebeurtenissen waaraan u dacht?

Data-analyse

Beide testleiders hebben onafhankelijk van elkaar de vier eigen geluidsopnames volledig uitgetypt. Waar aanwezig werden stiltes, haperingen en herhalingen weergegeven. Er is exact vastgelegd wat er is gezegd. Hierdoor is een duidelijk beeld van de interviews verkregen.

In een eerste overleg is het overall beeld in samenspraak met de interne begeleiders besproken. Vervolgens bracht één testleider alle transcripties samen in één document.

Per vraagstelling noteerde de testleider de zaken die opvielen en deed de testleider een eerste aanzet voor de codering. Dit alles is in een tweede overleg teruggekoppeld aan en gezamenlijk bediscussieerd met de begeleiders. In het overleg kwamen ook nog bestaande onduidelijkheden ter sprake. De testleider die alle gegevens samenbracht, deed de verdere resultaatverwerking en verslaglegging.

Resultaten

Gelet op de twee hypothesen en de aandacht voor de rol van afweermechanismen worden de resultaten in verschillende delen gepresenteerd. Eerst is er aandacht voor de zaken die opvielen in de twee cognitieve fasen; de ophaalfase en de antwoordfase. Daarna zijn de aangedragen suggesties opgenomen. Vervolgens wordt weergegeven welke belasting door de respondenten is ervaren. In het laatste deel wordt ingegaan op de omgang met spanningen.

Cognitieve processen

De ophaalfase. De zaken die binnen deze fase opvielen, waren allen te herleiden naar subfase 1; de interpretatie van de vraag. Deze resultaten zijn onderverdeeld in vier categorieën die elk in het onderstaande deel van het artikel met voorbeelden zijn benoemd.

Voor zeventien van de vijftientig items gold dat ten minste één van de respondenten geen antwoord gaf op de expliciet gestelde vraag. Op vijf van deze zeventien items werd voor minstens de helft van de respondenten niet de beoogde ervaring gemeten. De

respondenten gaven bijvoorbeeld aan in hoeverre zij nadachten over een stelling in plaats van aan te duiden in hoeverre zij piekerden over een stelling zoals het item beoogde te meten. Het niet beantwoorden van de expliciete vraagstelling is niet gerelateerd aan leeftijd, sekse of opleidingsniveau. Alle respondenten beantwoordden ten minste twee keer niet de expliciete vraagstelling. Dit gold voor meer dan de helft van de respondenten minstens vier keer. De constatering is binnen alle domeinen gedaan, waarbij met name de eerste drie domeinen opvielen. In 75 procent of meer van de items binnen deze domeinen werd niet de expliciete vraag beantwoord. Ook items met daarin het woord 'piekeren' of 'vermijden' vielen op. Met de meerderheid van de items met daarin één van deze twee woorden had minstens de helft van de respondenten problemen.

Voorbeeld 1b4: "Af en toe denk ik daar wel over na, een 2 dus." (R6, vrouw, 54 jaar, HBO) 'Nadenken over' in plaats van 'angst hebben voor' zoals in het item wordt gesteld.

Voorbeeld 5.1: "Ik heb geen beangstigend gevoel, maar ik snap wel de perceptie van in een film leven. Wat ik daarbij denk is dat dingen je kunnen overkomen en dat gevoel heb ik wel. Ik ga voor antwoord 2." (R7, man, 20 jaar, WO) Het gaat in de stelling niet om het herkennen van het gevoel dat dingen je kunnen overkomen, het gaat om het beangstigende gevoel hebben in een film te leven.

Bij negen van de vijftientig items werd door één of meer respondenten benoemd dat de betekenis van een woord onduidelijk was en/of dat de formulering van de zin complex was. Met betrekking tot een onduidelijke woordbetekenis betrof het de woorden 'onderdrukken' (1a4), 'piekeren' (1b2, 3.4), 'keuzemogelijkheden' (3.1), 'ten diepste' (4.2, 5.4) en 'contact met mezelf verliezen' (5.2). De zinnen die complex bleken, betroffen de items 3.3 en 5.4. Zowel onduidelijkheid in woordbetekenis als zinscomplexiteit zijn niet gerelateerd aan leeftijd, sekse of opleidingsniveau.

Voorbeeld 5.4: "Alleen wat ik een beetje lastig vind, is wie ik ten diepste ben. Dat vind ik moeilijk te kwalificeren." (R1, man, 38 jaar, HBO)

Voorbeeld 3.3: "Ik moet even denken hoe die vraag bedoeld wordt." (R2, vrouw, 34 jaar, MBO)

Fysieke onveiligheid werd breder geïnterpreteerd dan vanuit de literatuur is bedoeld. Als voorbeelden van 'iets ergs' en 'iets vreselijks' in respectievelijk de items 1b1 en 1b2

werden door zes respondenten ook een ernstige ziekte of overlijden genoemd. Drie van deze zes respondenten, allen hoog opgeleid, dachten alleen aan een ernstige ziekte of overlijden.

Voorbeeld: "Ik moet dan denken aan medische dingen. Dat je ziek wordt. Ik denk daar gelukkig niet zo vaak over na, maar als ik er over na zou moeten denken dan denk ik voornamelijk aan gezondheid." (R6, vrouw, 54 jaar, HBO)

Voor de eerste drie categorieën is in Tabel 2 aangegeven hoeveel respondenten in een item moeilijkheden ondervonden

Tabel 2

Overzicht per item van het aantal respondenten dat moeite ondervond met de vraagstelling. De resultaten zijn in drie categorieën verdeeld.

	Niet beantwoorden van expliciete vraagstelling	Benoemen van onduidelijkheid over woordbetekenis	Benoemen van complexiteit van zin(sbouw)
Item 1a1	n=3		
Item 1a2	n=1		
Item 1a3	n=4		
Item 1a4		n=1	
Item 1b1	n=1		
Item 1b2	n=1	n=1	
Item 1b3	n=4		
Item 1b4	n=4		
Item 2.1	n=5		
Item 2.2			
Item 2.3	n=2		
Item 2.4	n=2		
Item 3.1	n=2	n=1	
Item 3.2	n=2		
Item 3.3			n=3
Item 3.4	n=2	n=1	
Item 4.1			
Item 4.2		n=1	
Item 4.3	n=4		
Item 4.4			
Item 5.1	n=1		
Item 5.2	n=1	n=1	
Item 5.3			
Item 5.4	n=1	n=1	n=3
Item 5.5			

De antwoordfase. Het bleek dat de respondenten de antwoordcategorieën niet eenduidig definieerden. In de DUCS zijn alleen de uitersten 'nooit' en 'vaak' woordelijk aangeduid. Tussen de beide woorden staan de cijfers 0 tot en met 5 vermeld. Gedurende de afname kwam bijvoorbeeld naar voren dat de ene respondent de score 3 vertaalt naar 'af en toe' terwijl een andere respondent bij hetzelfde item de score 3 interpreteert als 'regelmatig'. De gebruikte definiëring hangt niet samen met leeftijd, sekse of opleidingsniveau. Wel benoemden alle respondenten met een MBO achtergrond (n=3) spontaan dat zij het onduidelijk vonden wat de verschillende antwoordcategorieën inhouden. Anderen gaven niets aan met betrekking tot de antwoordcategorieën of het scoren van een item.

Eén respondent in het bijzonder viel op in haar antwoordgedrag (R2, vrouw, 34 jaar, MBO). Zij was één van de respondenten die aangaf niet te weten wat de verschillende categorieën inhouden. Zij liet weten daardoor vaak naar het midden van de antwoordschaal te neigen, ook als ze zichzelf niet in een stelling herkende. Deze scores ervoer zij als 'veilig'. Verder kwam het een enkele keer voor dat zij geen antwoord wist te geven op een item. In reactie daarop besloot ze dan een '0' (=nooit) te scoren.

Aangedragen suggesties

Aan het einde van het interview droegen twee respondenten een suggestie aan. Er werd ten eerste genoemd dat items op elkaar lijken (R6, vrouw, 54 jaar, HBO). Hierdoor raakte de respondent enigszins in de war en vroeg zich af of de desbetreffende vraag niet al eerder was ingevuld. Op het moment dat de items meer van elkaar zouden verschillen, zou zij er beter over nadenken. Ten tweede is aangegeven dat het prettig zou zijn als een onderzoeker of hulpverlener aanwezig is tijdens het invullen van de lijst (R2, vrouw, 34 jaar, MBO). Naar haar mening kan een dergelijk persoon verduidelijking geven op het moment dat de respondent daar behoefte aan heeft.

Ervaren belasting

Zeven respondenten gaven aan geen tot nauwelijks belasting te hebben ervaren tijdens de afname van de DUCS. Zij scoorden de ervaren belasting op een 3 of lager, waarvan drie respondenten een 0 gaven. Respondent 1 (man, 38 jaar, HBO) gaf een toelichting op zijn score. Hij liet weten dat zijn score 3 betrekking had op vragen over het leven en de dood. Bij andere vragen ervoer hij geen belasting.

In tegenstelling tot de overige respondenten gaf respondent 2 (vrouw, 34 jaar, MBO) aan de vragenlijst wel als belastend te hebben ervaren. Zij scoorde een 6. Tegelijk gaf ze aan dat ze het wel leuk vond om de lijst in te vullen. De ervaren belasting lag in het gegeven dat

ze diep moest nadenken over de betekenis van de vragen. Zij had meerdere malen moeite met de betekenis van een woord of de formulering van een zin en dat ervoer ze als belastend.

Aan de respondenten is ook gevraagd of de door hen ervaren 'belasting' gelijk was gedurende het invullen van de lijst. De meerderheid gaf aan dat er enigszins een verschil bestond. Slechts twee respondenten gaven aan gedurende de totale afname geen verschil in belasting te hebben ervaren. Voor de andere respondenten had het ervaren verschil verscheidene oorzaken. Enkelen moesten soms meer nadenken over de betekenis van een vraagstelling (n=2). Anderen werden door sommige vragen meer met zichzelf of hun omgeving geconfronteerd dan door andere vragen en gingen daardoor langer over een vraagstelling nadenken (n=2).

In stap 3 is door de testleiders niet gevraagd welke specifieke vraag of welk specifiek deel uit de DUCS meer belasting opriep. Twee respondenten gaven wel uit zichzelf een toelichting. De eerste ervoer meer belasting op het einde:

"Op het eind ging ik er steeds meer over nadenken en dat kwam omdat voor mijn gevoel veel vragen op hetzelfde neerkwamen. Nu weet ik niet of dat bewust zo gedaan is, maar je merkt wel dat je bij een andere manier van vragen stellen er dieper over na gaat denken." (R6, vrouw, 54 jaar, HBO)

De tweede respondent ervoer juist meer belasting aan het begin:

"De belasting was in het begin hoger dan op het eind. Aan het eind raakte ik meer gewend aan de vragen. Je begint de herhalende thema's te herkennen en daar heb je dan al een keer over nagedacht. De eerste ontmoeting met een thema is het moeilijkst." (R7, man, 20 jaar, WO)

Zowel respondent 6 als respondent 7 ontvingen versie B van de vragenlijst. Beiden ervoeren geen problematische belasting tijdens of na afname van de DUCS.

De omgang met existentiële vraagstukken

Alle respondenten gaven aan dat de wijze waarop zij in het interview reageerden, kenmerkend was voor hun normale gedrag omtrent existentiële vraagstukken. In dit gedrag bestond een groot onderscheid tussen de respondenten onderling. De één staat open voor gesprekken over en ervaringen met existentiële onderwerpen, ook als hierbij gevoelens van angst of spanning worden ervaren. Een ander denkt er liever niet over na of ziet het nut er niet van in en richt zich op het heden. De gegevens staan weergegeven in Tabel 3.

Tabel 3

Indeling per respondent naar wel/niet openstaan voor existentiële vragen tezamen met wel/niet ervaren van angst of spanning ervoor.

	Staat <u>wel</u> open voor existentiële vragen én geeft aan hiervoor <u>wel</u> angst of spanning te voelen	Staat <u>wel</u> open voor existentiële vragen én geeft aan hiervoor <u>geen</u> angst of spanning te voelen	Staat <u>niet</u> open voor existentiële vragen én geeft aan hiervoor <u>wel</u> angst of spanning te voelen	Staat <u>niet</u> open voor existentiële vragen én geeft aan hiervoor <u>geen</u> angst of spanning te voelen
R1		X		
R2	X			
R3	X			
R4				X
R5		X		
R6				X
R7				X
R8				X

De twee respondenten die openstaan voor existentiële ervaringen en hiervoor onzekerheid, angst of verdriet ervaren, gaven aan het onderwerp heel open te benaderen. Respondent 2 (vrouw, 34 jaar, MBO) vertelde zich vrij te voelen om haar angst te tonen door zichtbaar verdrietig te zijn. Zij werd ook emotioneel tijdens het interview. Respondent 3 (man, 64 jaar, MBO) praatte zichtbaar makkelijk en ongeremd over zijn angsten.

De respondenten 1 en 5 zeiden eveneens open te staan voor existentiële vragen. Zij gaven echter aan geen tot nauwelijks angst of spanning te ervaren op het moment dat dergelijke vragen, als ook de vragen uit de DUCS, zich aandienen.

De andere helft van de respondenten liet kort en krachtig weten niet met existentiële vragen bezig te zijn. Verder gaven ook zij aan geen spanning bij dergelijke vraagstukken te ervaren. Op het moment dat een existentieel vraagstuk zich aandient, schenken ze er weinig tot geen aandacht aan.

Voorbeeld a: "Als je er nu over doorgaat, dan denk ik houd er maar over op, want dat is allemaal toekomst. Dat is niet het heden waarover ik nu moet nadenken." (R4, vrouw, 38 jaar, MBO)

Voorbeeld b: "Ik ben er gewoon niet erg veel mee bezig en denk er niet veel over na. Ik leef heel erg in het nu." (R6, vrouw, 54 jaar, HBO)

Discussie

De centrale onderzoeksvraag is of de Dutch Ultimate Concern Scale voldoet voor afname bij een Nederlandse populatie. Het Three-Step Test-Interview is toegepast als interviewmethode in het achterhalen van het begrip van items in de DUCS. Concluderend wordt gesteld dat de vragenlijst nog niet geheel lijkt te voldoen. Dit betekent dat de eerste hypothese niet wordt bevestigd. Er zijn enkele verbeteringen mogelijk. Deze verenigen zich in drie aandachtspunten. (1) Het is belangrijk om de aandacht van de respondent voor de expliciete vraagstelling te trekken. (2) Herformulering is wenselijk daar waar woorden of zinnen zorgen voor onduidelijkheid. (3) Het specificeren van antwoordcategorieën is nodig voor het eenduidig gebruik ervan. Op het moment dat de verbeteringen zijn doorgevoerd, moet verder onderzoek uitwijzen of deze verbetervoorstellen daadwerkelijk resulteren in een verbetering van het begrip van de DUCS.

In het onderstaande deel van het artikel staat een beschrijving van de verbeteringen. Ook is er aandacht voor verbeteringen die zich niet tot één van de voornoemde aandachtspunten laten verdelen. Daar waar vervolgonderzoek zinvol lijkt, is dit gespecificeerd. Resultaten uit de eerste aanpassingsronde zijn in relatie gebracht tot de resultaten uit het onderliggende onderzoek. Afsluitend volgt een bespreking van beperkingen en sterktes van het uitgevoerde onderzoek.

Begrips- en indelingsproblemen

Er kwam al aan de orde dat problemen kunnen optreden in de twee cognitieve fasen die Holleman (1999; 2000) onderscheidt in het beantwoordingsproces; ophaalfase en antwoordfase. Holbrook, Cho en Johnson (2006) kijken expliciet naar begripsproblemen en indelingsproblemen. Hiervan kan sprake zijn tijdens het beantwoorden van een vraag. De problemen die Holbrook et al. (2006) classificeren onder begripsproblemen komen overeen met de problemen die Holleman (1999; 2000) indeelt in subfase 1 'interpretatie van de vraag'. De indelingsproblemen van Holbrook et al. (2006) verhouden zich op eenzelfde wijze tot de tweede fase 'antwoordfase' van Holleman (1999; 2000).

Holbrook et al. (2006) onderscheiden binnen de begrips- en indelingsproblemen vijf kenmerken van vraagstellingen die voor onduidelijkheid kunnen zorgen: (1) lengte van de vraag, (2) woordbegrip of complexiteit in de zin, (3) abstractie level van de vraag, (4) keuze in antwoordcategorieën en (5) het moeten geven van een gekwalificeerd oordeel. Deze kenmerken vormen het uitgangspunt in het interpreteren van de resultaten in het onderstaande

deel. Na de interpretatie volgt een samenvattend beeld van de ervaren begrips- en indelingsproblemen.

Begripsproblemen. Uit de resultaten blijkt dat het voor mensen soms lastig is om een vraag te begrijpen. In het onderzoek lijken de lengte van een vraag en het moeten geven van een gekwalificeerd oordeel niet voor onduidelijkheid te zorgen. Wel valt op dat bij een aanzienlijk deel van de items niet door alle respondenten de expliciete vraagstelling is beantwoord. De resultaten doen vermoeden dat de betreffende items onvoldoende aandachtig zijn gelezen. Daarnaast zijn er problemen met woord- en zinsbegrip.

Voor een deel lijken de problemen met woord- en zinsbegrip samen te hangen met Holbrooks derde kenmerk, dat van het abstractieniveau van een woord. Zo wordt het als lastig ervaren de woorden 'keuzemogelijkheden', 'contact met mezelf verliezen' en 'ten diepste' te definiëren en om in vervolg daarop de desbetreffende vraag te beantwoorden.

Verder lijkt het gebruik van ontkenning een rol te spelen in het onbegrip. Meerdere zinnen die als complex zijn aangemerkt, betreffen ontkennende zinnen of hebben een ontkennend woord in zich. Het onderscheid in beleving met zinnen waarin geen sprake is van ontkenning, komt overeen met een bevinding van Kamoen (2007). Hij verwijst naar onderzoeken waarin duidelijk werd dat positieve en negatieve formuleringen anders worden begrepen. Dat geldt niet alleen voor vragen waarin negatie expliciet naar voren komt door het gebruik van woorden als 'niet' of 'nooit'. Het geldt ook voor meer impliciete negatie als bijvoorbeeld het woord 'geen' en de in de DUCS gebruikte woorden 'onderdrukken' en 'vermijden'. Een vraag waarin één van deze woorden is opgenomen is lastiger te interpreteren (Clark en Chase, 1972; Fodor, Fodor en Garrett, 1975).

Ten slotte lijkt de woordvolgorde van invloed op het zinsbegrip. In het Nederlands en veel andere talen is de SVO-volgorde (Subject - Verb - Object) de meest gebruikte woordvolgorde in hoofd- en veelal ook bijzinnen (Onrust, Verhagen en Doeve, 1993; Zwart, 1994; Van der Horst, 1997). De meerderheid van de items in de DUCS hebben een dergelijke zinsbouw (bijvoorbeeld: 1a4 Ik probeer de gedachte te onderdrukken dat het leven eindig is.). Een groot voordeel van de SOV-volgorde is de aandacht voor het subject. Op het moment dat de inhoud van een zin op de persoon zelf wordt betrokken, wordt de persoon persoonlijk aangesproken. Hierdoor wordt het makkelijker om de zin op zichzelf te betrekken (Molenaar, 1986; van den Berg, Mehcz, Houtkoop-Steenstra en Holleman, 2002). De resultaten wijzen uit dat er naar verhouding veel respondenten problemen ondervinden met items in de DUCS waarin het subject achteraan in de zin is geplaatst. Het betreft de zogenaamde OVS-volgorde

(Object-Verb-Subject), bijvoorbeeld: 1b3 Gedachten over de gevaren van de wereld vermijd ik. De OVS-volgorde geeft juist het object meer nadruk (Zwart, 1994). Dit resulteert in minder aandacht voor het subject in de zin en meer moeite om de zin op de eigen persoon te betrekken.

Indelingsproblemen. Twee resultaten uit het onderzoek zijn onder indelingsproblemen te classificeren. Indelingsproblemen ervaart een respondent als hij moeite heeft om zijn mening naar een antwoordschaal om te zetten. Het eerste resultaat betreft onduidelijkheid bij de respondenten over wat de verschillende antwoordcategorieën inhouden. Daarbij interpreteren de respondenten de categorieën ongelijk. Het tweede resultaat gaat om het gebruik van de middencategorie als 'het veilige midden'. Ook wel aangeduid als centrale tendentie.

Uit de resultaten blijkt dat de respondenten verschillende labels toekennen aan eenzelfde antwoordcategorie. Op het moment dat het verschil te groot is, resulteert dit in het onvermogen om scores eenduidig te interpreteren. Het is dan zeer lastig om een uitspraak te doen over de mate waarin een respondent existentiële angsten ervaart.

De centrale tendentie komt naar voren in de resultaten van één respondent die de middencategorie als 'veilig' beschouwde. Daarnaast bracht deze respondent het ontbreken van een 'vluchtmogelijkheid' ertoe om 'nooit' te scoren op het moment dat zij een vraag niet begreep of geen antwoord wist te geven. Op het moment dat er toch sprake blijkt van de gevraagde ervaring geeft de score een vertekend beeld.

Uitvloeisel begrips- en indelingsproblemen. Uit het voorgaande volgt dat er zowel sprake is van begrips- als van indelingsproblemen. Begripsproblemen hebben betrekking op de interpretatie van een vraag. Indelingsproblemen verwijzen naar problemen met het omzetten van de eigen mening naar een voorgedefinieerde antwoordcategorie.

Daar waar het begripsproblemen betreft kan worden volstaan met een uitbreiding van de instructie en de herformulering van items.

Voorafgaand aan het eerste item van de DUCS staat een instructie vermeld. Deze is echter summier en mist voorbeelditems. Het uitbreiden van de instructie met het belang van het zorgvuldig lezen van de items en het expliciet beantwoorden van de vraagstelling kan bijdragen aan een beter valide resultaat. Het toevoegen van voorbeelditems inclusief een invulaanwijzing kan problemen verder reduceren. De respondent is dan beter geïnformeerd over de wijze waarop de vragenlijst dient te worden ingevuld.

In reactie op één van de aangedragen suggesties kan in de instructie ook worden benadrukt dat items ogenschijnlijk op elkaar lijken. De betreffende overeenkomst is echter door slechts één van de respondenten als lastig opgemerkt. Verder is het beeld niet afwijkend ten opzichte van vragenlijsten in het algemeen. Dikwijls staan in vragenlijsten soortgelijke items (Van der Velde, Jansen en Dijkers, 2013). Deze zijn bedoeld om een zelfde onderliggend construct te meten. De voorgestelde suggestie is dan ook niet overgenomen.

De herformulering van items zou zich moeten richten op het vervangen van lastige woorden door meer gangbare synoniemen (bijvoorbeeld 'tobben' in plaats van 'piekeren') en op het vermijden van negatie. Daarnaast is het een overweging om te kiezen voor een gelijke zinsbouw van alle items. Mogelijk is het zinvol om in een vroege fase van vervolgonderzoek een taalkundige bij het onderzoek te betrekken. De taalkundige heeft vanuit zijn vakgebied kennis van zinsbouw in relatie tot een goed begrip van vraagstellingen.

Het voorkomen van indelingsproblemen kan geschieden door het benoemen van alle antwoordcategorieën. Een mogelijkheid is: 1=nooit, 2=zelden, 3=soms, 4=vaak, 5=altijd.

De reeds gehanteerde vijfpuntsschaal is de meest gebruikte schaal. Het gebruik van een even schaal kan centrale tendentie voorkomen. Een voordeel van de even schaal is het dwingen van de respondent naar de zijde van één van beide uitersten (Van der Velde, Jansen, Dijkers, 2013). Het gevaar van de even schaal is een weinig genuanceerd beeld. Door daarnaast de respondent te dwingen om een keuze te maken, kan afhaakgedrag sneller optreden. Dit is onwenselijk. Een volledig gelabelde oneven schaal verdient dan ook de voorkeur. Mochten indelingsproblemen zich na vervolgonderzoek blijven voordoen, dan kan worden overwogen alsnog een andere schaal te hanteren.

Eenzelfde overweging geldt voor het toevoegen van een vluchtmogelijkheid als een antwoordcategorie 'weet ik niet'. Met het bestaan van een dergelijke categorie zijn respondenten mogelijk minder geneigd om goed na te denken over een vraag als ze niet direct het antwoord erop weten. Respondenten kruisen dan de categorie 'weet ik niet' aan. Op dat moment is er sprake van dataverlies. Ontbreekt een aanzienlijke hoeveelheid data dan verliest de DUCS haar waarde. Er kan geen uitspraak over de (totaal)score meer worden gedaan. Aangezien slechts één respondent laat blijken een enkele keer een vluchtmogelijkheid te missen, is momenteel het bieden van een dergelijke mogelijkheid niet aan te raden.

Fysieke onveiligheid

Een deel van de items binnen het domein over doodsangst achterhaalt angsten aangaande fysieke onveiligheid. In deze items is fysieke onveiligheid verwoord als 'iets vreselijk' of 'iets

ergs'. Volgens de gehanteerde definities van Glas (2003) en TMT gaan de angsten in op veiligheidsrisico's vanuit de natuur en risico's die ontstaan door het gebruik van techniek en industrie. Naast dergelijke risico's als een verkeersongeval noemt het merendeel van de respondenten het krijgen van een ernstige ziekte of het overlijden van een dierbare als voorbeeld van iets vreselijks/ergs.

De betreffende items kunnen worden uitgebreid met voorbeelden indien de ontwikkelaar van de DUCS van mening is dat de aanvullingen niet passend zijn. Deze mogelijkheid wordt echter niet aangeraden, omdat het risico bestaat dat de respondent dan alleen aan de benoemde voorbeelden denkt. De respondent kan denken dat een ander eigen voorbeeld niet aansluit terwijl dat mogelijk wel het geval is. Het antwoord van de respondent zal dan niet overeenkomen met diens eigenlijke mening, waardoor de score niet valide is.

Geen problematische belasting

De resultaten tonen aan dat er geen sprake is van een problematische belasting tijdens of na afname van de DUCS. De tweede hypothese wordt bevestigd.

Er is nagenoeg geen belasting ervaren. Slechts één van de respondenten scoort hoger dan een 3 op een schaal van 0 'helemaal niet belastend' tot 10 'heel belastend'. De door de respondent ervaren belasting heeft echter niet te maken met onplezierige emoties als angst of spanning. Voor de respondent geldt dat de ervaren belasting voortkomt uit onbegrip over de betekenis van vraagstellingen. Deze belasting kan met herformulering van de bewuste items worden gereduceerd, waarover reeds in het deel over begrips- en indelingsproblemen is geschreven.

Een suggestie van één van de respondenten is de aanwezigheid van een onderzoeker of hulpverlener tijdens de afname van de DUCS. Diens aanwezigheid zou ondersteunend werken. Op het moment dat een respondent een item als lastig beschouwd of emotioneel wordt, kan direct actie worden ondernomen. Er kan bijvoorbeeld een toelichting op de inhoud van het item worden gegeven of er kan aandacht worden geschonken aan de emotie. De vorm van deze aandacht is afhankelijk van de soort emotie. Bijvoorbeeld weerstand verlagen bij boosheid en remoraliseren bij wanhoop.

Hoewel de DUCS is bedoeld als een zelfrapportage vragenlijst verdient het de aanbeveling om niet zomaar aan de 'aanwezigheidssuggestie' voorbij te gaan. Het geven van een toelichting kan bijdragen aan de validiteit van de score. Verder worden mogelijk waardevolle observatiegegevens verkregen. Deze laatste dragen bij aan het scheppen van een

compleet beeld van de respondent. In vervolgonderzoek kan een kosten-batenanalyse meer duidelijkheid bieden over het wel of niet overnemen van de suggestie.

Afweermechanismen

Uit de resultaten blijkt dat slechts twee van de respondenten aangeven spanning te ervaren rondom existentiële vraagstukken. Zij geven daarbij aan dat een dergelijke spanning niet belastend is voor hen. Beiden treden de spanning open tegemoet, er is geen sprake van ontkenning of vermijding.

Ogenschijnlijk is er bij geen van de respondenten sprake van spanning en treden er geen afweermechanismen in werking. Dat wil zeggen, geen afweermechanismen zoals omschreven door Anna Freud (1946). De resultaten lijken het beeld tegen te spreken dat in de literatuur is gevonden: de afweermechanismen ontkenning en vermijding zouden in werking treden om spanningen uit het bewustzijn te houden.

In de literatuur wordt echter ook duidelijk dat afweermechanismen vaak onbewust in werking treden (De Vocht, 1998). De spanning die het afweermechanisme in werking stelt, wordt niet als zodanig door de persoon ervaren. Het afweermechanisme heeft voorkomen dat de spanning tot het bewustzijn doordringt. Op het moment dat een respondent zich niet bewust is van spanning, is het niet mogelijk dit te benoemen of de omgang ermee toe te lichten. Om een meer valide beeld te geven van het wel of niet optreden van spanning tijdens de afname van de DUCS moeten ook andere onderzoeksmiddelen worden ingezet. Spanning is goed meetbaar via verschillende fysiologische processen. Als iemand angstig of gespannen is, reageert het lichaam daarop met chemische en fysieke veranderingen. Voorbeelden van gebruikte metingen zijn: veranderingen in de ademhaling, de bloeddruk, het hartritme en de huidweerstand. Bij afwijkende metingen kan de onderzoeker gerichter bevragen wat een respondent denkt of doet.

Hoewel dit onderzoek niet per definitie de rol van afweermechanismen weergeeft, leiden de resultaten wel tot een nieuwe gedachte waarin afweermechanismen naar voren komen. Er is reeds opgemerkt dat in het onderzoek het model van Anna Freud is aangehouden. Zij is de eerste analyticus die systematisch afweermechanismen beschreef. Een ander persoon die zich bezighoudt met het systematisch indelen van afweermechanismen is positief psycholoog Vaillant. In zijn indeling is ruimte voor effectieve afweermechanismen (Vaillant, 1977). De manier van het open tegemoet treden van spanning die de benoemde twee respondenten hanteren, lijkt overeen te komen met één van de vijf meest effectieve afweermechanismen die Vaillant benoemt: Anticipatie. Anticipatie betreft het vermogen en de

bereidheid om bewust bezig te zijn met de pijn of problemen, van jezelf of anderen, die zich in de toekomst zullen voordoen en met hoe daarmee om te gaan.

Vaillant beargumenteert dat effectieve afweermechanismen psychische problemen helpen voorkomen of emotionele problemen, zoals angsten, depressies en stressreacties helpen herstellen. Hij baseert zijn aannames op zestig jaar onderzoek naar de omgang van mensen met dergelijke problemen (Diekstra, 2003). Vaillants onderzoek wijst uit dat er vijf effectieve afweermechanismen zijn die in behandeltrajecten bijdragen aan een goede omgang met spanningen. Het vijftal heeft de naam SASHA; Sublimatie, Altruïsme, Suppressie, Humor en Anticipatie.

De positieve onderzoeksresultaten maken het interessant om in vervolgonderzoek de behandel effecten van het aanleren van SASHA bij patiënten met existentiële angstklachten na te gaan. De behandeling bestaat uit het vervangen van disfunctionele afweermechanismen door meer helpende afweermechanismen als SASHA. Onderzoeksresultaten van Vaillant wijzen uit dat SASHA bijdraagt aan de ontwikkeling tot een gezond, emotioneel evenwichtig en goed functionerend mens (Vaillant, 1977; Diekstra, 2003). Mogelijk geldt dit ook voor patiënten met existentiële angst. Mocht dit zo zijn dan kunnen de behandel effecten van SASHA worden vergeleken met die van huidige behandelvormen om een uitspraak te doen over de best passende vorm.

Consistentie met voorgaand onderzoek

Dit onderzoek bouwt voort op de studie uit de eerste aanpassingsronde van de EAQ. Hierin is onderzocht of de EAQ-RV aansloot bij een Nederlandse populatie. De DUCS is het resultaat van de aanpassingen in de EAQ-RV die na deze eerste studie zijn doorgevoerd in de vragenlijst.

De respondenten hadden in de EAQ-RV moeite met het beantwoorden van de ontkennend gestelde items. In de DUCS lijkt negatie opnieuw voor verwarring te zorgen. Dit keer betreft het met name impliciete negatie. Uitgaande van het terugkerende karakter verdient het de aanbeveling om negatieve formuleringen volledig te mijden uit de vragenlijst.

In de EAQ-RV hadden de respondenten moeite met de volledig uitgeschreven antwoordcategorieën. Om die reden zijn de antwoordcategorieën in de DUCS minimaal gespecificeerd. Dit lijkt niet de juiste aanpassing te zijn. Het benoemen van de antwoordcategorieën blijft een punt van aandacht.

Hoewel de EAQ-RV en de DUCS ingaan op ingrijpende thema's is door de respondenten geen problematische belasting ervaren. Vooralsnog is het niet nodig kritische

uitlatingen te doen over de belasting van de lijst. Als kanttekening geldt wel dat de DUCS alleen is onderzocht bij een onderzoekspopulatie uit de algemene bevolking.

Beperkingen en sterktes van het onderzoek

Beperkingen van dit onderzoek betreffen de onderzoekspopulatie. Er zijn hierbij twee aandachtspunten. Ten eerste zijn er alleen respondenten geworven uit de algemene bevolking. Zij ervoeren geen problematische belasting tijdens of na afname van de DUCS. Op het moment dat het wenselijk is om de DUCS (ook) in te zetten voor andere doelgroepen, is het niet duidelijk in hoeverre deze resultaten algemeen geldend zijn. Om dit te weten is het nodig de DUCS ook af te nemen bij andere onderzoekspopulaties. Bijvoorbeeld bij een groep patiënten met angstklachten, zoals in het onderzoek naar de EAQ-RV werd gedaan.

De tweede beperking over de onderzoekspopulatie gaat in op het gegeven dat de respondenten bekenden zijn van de testleider die het interview afnam. Beide testleiders voerden het onderzoek uit in het kader van hun afstuderen. De respondenten zijn hiervan op de hoogte. Zowel deze kennis als het gegeven dat er een onderlinge relatie bestaat, kan van invloed zijn op de wijze waarop vragen werden beantwoord. Een respondent kan bijvoorbeeld een gedachte hebben als het de testleider niet te moeilijk willen maken. Ook kan een respondent zichzelf niet vrij genoeg voelen om alle gedachten openlijk met de testleider te delen. Het is lastig nagaan of de resultaten daadwerkelijk (onbedoeld) zijn beïnvloed. De respondenten gaven aan eerlijk en open te hebben geantwoord. Om een mogelijk beïnvloedingsproces in vervolgonderzoek te voorkomen is de aanbeveling om dan geen bekenden te laten deelnemen.

Een laatste beperking betreft de TSTI. In deze interviewmethode doorloopt een respondent eerst de gehele vragenlijst, waarna de testleider verdiepende en aanvullende vragen stelt. De respondent moet dan een beroep op zijn geheugen doen. Het is de vraag of iedere respondent in staat is al zijn eerdere gedachten volledig terug te halen. De drie aandachtspunten die aan het begin van de Discussie werden genoemd komen echter voort uit Stap 1 van de TSTI; de observatie. Het is dan ook niet de verwachting dat de mogelijke beperking van de TSTI daadwerkelijk voor problemen heeft gezorgd.

Tegelijk blijkt de TSTI van meerwaarde in het onderzoek. Met behulp van deze methode konden begrips- en indelingsproblemen in de DUCS worden ontdekt. In een aangepaste versie van de DUCS kan met deze problemen rekening worden gehouden.

Het onderzoeksteam van testleiders en begeleiders is eveneens van meerwaarde gebleken. Door onderzoeksgegevens en onduidelijkheden in het team bespreekbaar te maken,

konden nieuwe inzichten worden verkregen en kon een zorgvuldige analyse worden uitgevoerd.

De beperkingen van het onderzoek hebben niet geleid tot ontoereikende resultaten. De begrijpelijkheid van de items in de DUCS kon goed worden onderzocht, hoewel het begrip nog niet voldoende lijkt. De vermelde aanbevelingen dragen bij aan een verdere verhoging van de begripskwaliteit van de items.

Referenties

- Berg, H. van den, Mehciz, M., Houtkoop-Steenstra, H., & Holleman, B. (2002). *Opinie-
maken of opinie-meten. De rol van stellingvragen in markt- en opinieonderzoek*.
Amsterdam: SCS.
- Boeije, H., & Willis, G. (2013). The Cognitive Interviewing Reporting Framework (CIRF):
Towards the Harmonization of Cognitive Testing Reports. *Methodology*, 9(3), 87-95.
- Bruggen, V. van, Vos, J., Bohlmeijer, E.Th., & Glas, G. (2013). Over de plaats van
existentiële thema's in cognitieve gedragstherapie. *Gedragstherapie*, 46, 119 - 134.
- Bruggen, V. van, Vos, J., Westerhof, G., Bohlmeijer, E., & Glas, G. (2014). Systematic
Review of Existential Anxiety Instruments. *Journal of Humanistic Psychology*. doi:
10.1177/0022167814542048
- Clampitt, P.G. (2000). The questionnaire approach. In O. Hargie & D. Tourish (eds.),
Handbook of communication audits for organisations (pp. 45-65). London: Routledge.
- Clark, H. H., & Chase, W. G. (1972). On the process of comparing sentences against pictures.
Cognitive Psychology, 3, 472-517.
- Cornelis, L.H. (1997). *Passive and perspective*. Amsterdam/Atlanta, GA: Editions Rodopi
B.V.
- Diekstra, R. (2003). *Als leven pijn doet. Weerbaar en waardig omgaan met de verliezen in je
leven*. Uithoorn: Karakter Uitgevers B.V.
- Dillman, D.A. (2007). *Mail and internet surveys: The tailored design method* (2nd ed.).
Hoboken, NJ: John Wiley and Sons.
- Existentialisme (z.d.). In *Encyclo Nederlandse encyclopedie*. Verkregen op 30 mei 2014, van
<http://www.encyclo.nl/>
- Existentiële angst (2012). In *Nederlands woordenboek*. Verkregen op 20 februari 2014, van
<http://www.encyclo.nl/lokaal/10967&page=54>
- Fink, A.G. (1995). *The survey handbook*. Thousand Oaks: Sage Publications.

- Fodor, J., Fodor, J., & Garrett, M. (1975). The Psychological Unreality of Semantic Representations. *Linguistic Inquiry*, 4, 515-531.
- Freud, A. (1946). *Das Ich und die Abwehrmechanismen*. London: Imago Publishing Co. Ltd.
- Glas, G. (2003). Anxiety – animal reactions and the embodiment of meaning. In B. Fulford, K. Morris, J. Z. Sadler & G. Stanghellini (eds.), *Nature and Narrative - An Introduction to the New Philosophy of Psychiatry* (pp. 163-177). Oxford: Oxford University Press.
- Greenberg, J., Pyszczynski, T., & Solomon, S. (1986). The causes and consequences of a need for self-esteem: a terror management theory. In R.F. Baumeister (ed.), *Public self and private self* (pp. 189-212). New York: Springer-Verlag.
- Hak, T., Veer, K. van der, Jansen, H. (2008). The three-step test-interview (TSTI): An observation-based method for pretesting self-completion questionnaires. *Survey Research Methods*, 2(3), 143-150.
- Holleman, B. C. (1999). Wording effects in survey research: Using meta-analysis to explain the forbid/allow asymmetry. *Journal of Quantitative Linguistics*, 6, 29–40.
- Holleman, B. C. (2000). *The forbid/allow asymmetry: On the cognitive mechanisms underlying wording effects in questions*. Amsterdam/Atlanta: Rodopi Publishers.
- Horst, P. van der (1997). *Leesbaar schrijven voor iedereen*. Den Haag/Antwerpen: Sdu Uitgevers/Standaard Uitgeverij.
- Kamoen, N., Holleman, B.C., & Bergh, H. van den (2007). Hoe gemakkelijk is een niet moeilijke tekst? Een meta-analyse naar het effect van vraagformulering bij het meten van tekstwaardering. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 29(4), 314-330.
- Koole, S. L., Greenberg, J., & Pyszczynski, T. (2006). Introducing science to the psychology of the soul: Experimental existential psychology. *Current Directions in Psychological Science*, 15(5), 212- 216.
- McAdams, D.P. (2009). *The Person. An Introduction to the Science of Personality Psychology* (5th ed.). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Molen, H.T. van der, Perreijn, S., & Hout, M.A. van den (2010). *Klinische psychologie: theorieën en psychopathologie*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.
- Molenaar, N.J. *Formuleringseffecten in survey-interviews*. Amsterdam: VU Uitgeverij, 1986.
- Onrust, M., Verhagen, A., & Doeve, R. (1993). *Formuleren*. Houten/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.

- Pyszczynski, T., Greenberg, J., & Solomon, S. (1999). A Dual-Process Model of Defense Against Conscious and Unconscious Death-Related Thoughts An Extension of Terror Management Theory. *Psychological Review*, 106(4), 835-845.
- Scott, B.G., & Weems, C.F. (2013). Natural disasters and existential concerns: A test of Tillich's theory of existential anxiety. *Journal of Humanistic Psychology*, 53(1) 114-128.
- Swaak, M. (2012). *Oriëntatie en zelfbestemming: existentiële psychotherapie als leidraad voor een existentieel-fenomenologisch verhaal over humanistische geestelijke begeleiding*. Utrecht, Universiteit voor Humanistiek.
- Tillich, P. (1952). *The courage to be*. New Haven: Yale University Press.
- Tourangeau, R., & Rasinski, K.A. (1988). Cognitive Processes Underlying Context Effects in Attitude Measurement. *Psychological Bulletin*, 103(3), 299-314.
- Tourangeau, R. (1984). Cognitive science and survey methods. In T. Jabine, M. Straf, J. Xanur & R. Tourangeau (eds.), *Cognitive aspects of survey methodology: Building a bridge between disciplines* (pp. 73-100). Washington, DC: National Academy Press.
- Vaillant, G.E. (1977). *Adaptation to Life*. Boston: Little Brown.
- Velde, M. van der, Jansen, P., & Dijkers, J. (2013). *Toegepast onderzoek. Opzetten, uitvoeren en rapporteren*. Hilversum: Concept uitgeefgroep.
- Vocht, H.M. de (1998). *Menswetenschappen*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Weems, C.F., Costa, N.M., Dehorn, C., & Berman, S.L. (2004). Paul Tillich's theory of existential anxiety: A conceptual and empirical analysis. *Anxiety Stress & Coping: An International Journal*, 17, 383-399.
- Yalom, I.D. (1980). *Existential Psychotherapy*. New York: Basic Books.
- Zwart, J.W. (1994) Dutch is head initial. *The Linguistic Review*, 11, 377-406.

Appendix

Items per domein

Domein 1: Angst m.b.t. de dood, de eindigheid van het leven

1a1: Het maakt me bang dat mijn leven voorbij gaat. A12 B24

1a2: Het beangstigt me dat ik ooit dood zal zijn. A6 B18

1a3: Ik pieker er over dat ik bij mijn dood alles moet loslaten. A24 B11

1a4: Ik probeer de gedachte te onderdrukken dat het leven eindig is. A18 B5

1b1: Het bestaan voelt voor mij dreigend, alsof mij elk moment iets ergs kan overkomen. A5 B17

1b2: Ik pieker er over dat mij zomaar iets vreselijks kan overkomen. A17 B4

1b3: Gedachten over de gevaren van de wereld vermijd ik. A11 B23

1b4: Ik word angstig als ik bedenk hoe kwetsbaar mijn lichaam is voor de gevaren van het leven. A23 B10

Domein 2: Angst m.b.t. zinloosheid

2.1: Ik pieker over de zin van het leven. A7 B19

2.2: Het beangstigt me dat dingen die ooit belangrijk voor mij waren achteraf zinloos lijken. A19 B6

2.3: Als de vraag bij mij opkomt of het leven zin heeft, probeer ik snel aan iets anders te denken. A13 B25

2.4: De vraag of het leven zin heeft maakt me bang. A1 B13

Domein 3: Schuld en spijt m.b.t. (moreel) falen

3.1: Het beangstigt me als ik bedenk hoeveel keuzemogelijkheden het leven biedt. A2 B14

3.2: Ik ben bang dat ik spijt krijg omdat ik niet uit het leven haal wat er in zit. A20 B7

3.3: Ik probeer te vergeten dat eenmaal gemaakte keuzes nooit kunnen worden teruggedraaid. A8 B20

3.4: Ik pieker er over dat ik niet het leven leef dat ik zou kunnen leven. A14 B1

Domein 4: Isolatie als de ervaring opgesloten te zijn in de eigen belevingswereld

- 4.1: Ik heb het angstige gevoel dat er een kloof is tussen mij en andere mensen. A22 B9
- 4.2: Het besef dat anderen mij ten diepste nooit helemaal kennen beangstigt mij. A16 B3
- 4.3: Gedachten over eenzaamheid probeer ik te vermijden. A4 B16
- 4.4: Ik worstel met het gevoel dat ik er uiteindelijk alleen voor sta in het leven. A10 B22

Domein 5: Identiteit; angsten die te maken hebben met het besef je zelf nooit helemaal te kennen en fragmentatie van eigen ervaringen

- 5.1: Ik heb het beangstigende gevoel dat ik in een film leef en de dingen om mij heen niet echt zijn. A15 B2
- 5.2: Ik word angstig doordat ik het contact met mezelf verlies. A9 B21
- 5.3: Ik pieker er over dat ik niet op mijn plaats in de wereld ben, alsof ik hier niet thuis hoor. A3 B15
- 5.4: Twijfels over wie ik ten diepste ben probeer ik te vermijden. A21 B8
- 5.5: Ik ben bang dat ik mezelf ten diepste nooit echt zal kennen. A25 B12

DUCS Versie A

De onderstaande stellingen gaan over ervaringen die mensen kunnen hebben. Probeer steeds te bedenken hoe vaak u een dergelijke ervaring heeft en zet een rondje of kruisje bij het antwoord. Er zijn geen goede of foute antwoorden.

1: De vraag of het leven zin heeft maakt me bang.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

2: Het beangstigt me als ik bedenk hoeveel keuzemogelijkheden het leven biedt.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

3: Ik pieker er over dat ik niet op mijn plaats in de wereld ben, alsof ik hier niet thuis hoor.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

4: Gedachten over eenzaamheid probeer ik te vermijden.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

5: Het bestaan voelt voor mij dreigend, alsof mij elk moment iets ergs kan overkomen.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

6: Het beangstigt me dat ik ooit dood zal zijn.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

7: Ik pieker over de zin van het leven.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

8: Ik probeer te vergeten dat eenmaal gemaakte keuzes nooit kunnen worden teruggedraaid.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

9: Ik word angstig doordat ik het contact met mezelf verlies.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

10: Ik worstel met het gevoel dat ik er uiteindelijk alleen voor sta in het leven.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

11: Gedachten over de gevaren van de wereld vermijd ik.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

12: Het maakt me bang dat mijn leven voorbij gaat.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

13: Als de vraag bij mij opkomt of het leven zin heeft, probeer ik snel aan iets anders te denken.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

14: Ik pieker er over dat ik niet het leven leef dat ik zou kunnen leven.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

15: Ik heb het beangstigende gevoel dat ik in een film leef en de dingen om mij heen niet echt zijn.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

16: Het besef dat anderen mij ten diepste nooit helemaal kennen beangstigt mij.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

17: Ik pieker er over dat mij zomaar iets vreselijks kan overkomen.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

18: Ik probeer de gedachte te onderdrukken dat het leven eindig is.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

19: Het beangstigt me dat dingen die ooit belangrijk voor mij waren achteraf zinloos lijken.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

20: Ik ben bang dat ik spijt krijg omdat ik niet uit het leven haal wat er in zit.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

21: Twijfels over wie ik ten diepste ben probeer ik te vermijden.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

22: Ik heb het angstige gevoel dat er een kloof is tussen mij en andere mensen.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

23: Ik word angstig als ik bedenk hoe kwetsbaar mijn lichaam is voor de gevaren van het leven.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

24: Ik pieker er over dat ik bij mijn dood alles moet loslaten.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

25: Ik ben bang dat ik mezelf ten diepste nooit echt zal kennen.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

Hartelijk dank voor het invullen. Dit is het einde van de vragenlijst.

DUCS Versie B

De onderstaande stellingen gaan over ervaringen die mensen kunnen hebben. Probeer steeds te bedenken hoe vaak u een dergelijke ervaring heeft en zet een rondje of kruisje bij het antwoord. Er zijn geen goede of foute antwoorden.

1: Ik pieker er over dat ik niet het leven leef dat ik zou kunnen leven.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

2: Ik heb het beangstigende gevoel dat ik in een film leef en de dingen om mij heen niet echt zijn.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

3: Het besef dat anderen mij ten diepste nooit helemaal kennen beangstigt mij.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

4: Ik pieker er over dat mij zomaar iets vreselijks kan overkomen.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

5: Ik probeer de gedachte te onderdrukken dat het leven eindig is.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

6: Het beangstigt me dat dingen die ooit belangrijk voor mij waren achteraf zinloos lijken.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

7: Ik ben bang dat ik spijt krijg omdat ik niet uit het leven haal wat er in zit.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

8: Twijfels over wie ik ten diepste ben probeer ik te vermijden

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

9: Ik heb het angstige gevoel dat er een kloof is tussen mij en andere mensen.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

10: Ik word angstig als ik bedenk hoe kwetsbaar mijn lichaam is voor de gevaren van het leven.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

11: Ik pieker er over dat ik bij mijn dood alles moet loslaten.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

12: Ik ben bang dat ik mezelf ten diepste nooit echt zal kennen.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

13: De vraag of het leven zin heeft maakt me bang.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

14: Het beangstigt me als ik bedenken hoeveel keuzemogelijkheden het leven biedt.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

15: Ik pieker er over dat ik niet op mijn plaats in de wereld ben, alsof ik hier niet thuis hoor.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

16: Gedachten over eenzaamheid probeer ik te vermijden.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

17: Het bestaan voelt voor mij dreigend, alsof mij elk moment iets ergs kan overkomen.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

18: Het beangstigt me dat ik ooit dood zal zijn.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

19: Ik pieker over de zin van het leven.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

20: Ik probeer te vergeten dat eenmaal gemaakte keuzes nooit kunnen worden teruggedraaid.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

21: Ik word angstig doordat ik het contact met mezelf verlies.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

22: Ik worstel met het gevoel dat ik er uiteindelijk alleen voor sta in het leven.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

23: Gedachten over de gevaren van de wereld vermijd ik.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

24: Het maakt me bang dat mijn leven voorbij gaat.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

25: Als de vraag bij mij opkomt of het leven zin heeft, probeer ik snel aan iets anders te denken.

Nooit 0 1 2 3 4 5 Vaak

Hartelijk dank voor het invullen. Dit is het einde van de vragenlijst.